

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAHSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

МАВЗУСИДАГИ RESPUBLIKA MIQËСИДАГИ ОНЛАЙН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

МАТЕРИАЛЛАРИ

БУХОРО-2020

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

**ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

*мавзусидаги Республика миқёсидаги онлайн
илмий-амалий анжуман*

МАТЕРИАЛАРИ

БУХОРО – 2020

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Илмий – амалий анжуман Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидаги олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида 2020 йилда Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 7 февралдаги № 56-ф сонли фармойиши асосида Бухоро давлат университетида 2020 йилнинг 24 сентябрь куни “**Жаҳон тарихининг долзарб муаммолари**” мавзусида Республика миқёсида онлайн илмий-амалий анжумани белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:

Ҳайитов Ш.А. – БухДУ профессори, тарих фанлари доктори

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Бухоро давлат университети ректори,
иқтисод фанлари доктори , профессор **О.Х.Ҳамидов**

Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор, иқтисод
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент **О.С.Қаҳҳоров**

Тарих ва маданий мерос факультети декани в.в.б. **Ж.Р.Жўраев**

Жаҳон тарихи кафедраси мудири, тарих
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент **О.Р.Рашидов**

Жаҳон тарихи кафедраси доценти,
тарих фанлари номзоди **К.Ж.Рахмонов**

Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) **Д.М.Жамолова**

Тўплаб нашрга тайёрловчилар:

*Рашидов О.Р. – Жаҳон тарихи кафедраси мудири, т.ф.ф.д., (PhD), доц.
Жамолова Д.М. – Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси, т.ф.ф.д., (PhD)
Ҳайитов Ж.Ш. – Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси, т.ф.ф.д., (PhD)*

**Илмий-амалий анжуман материалларида чоп этилаётган
мақола ва тезислардаги матн, манба ва адабиётлар учун
муаллифларнинг ўзлари масъулдирлар**

ADABIYOTLAR:

1. Grousset R. L'Empir des steppes: Atilla, Ginghis_Khan, Tamerlan / Paris, 1939. p. 465.
2. Peter Jackson. The Timurid and Safavid Periods. Cambridge University Press 2008. p.375.
3. Jean of Sultoniya. Memoir sur Tamerlan et sa cour par un Dominicain, et 1403, ed., H.Moranville.-Bibliotheque de l'Ecole des Chartres, Paris:1894. p.11
4. Jean of Sultoniya. Memoir sur Tamerlan et sa cour par un Dominicain, et 1403, ed., H.Moranville.-Bibliotheque de l'Ecole des Chartres, Paris:1894. p.12.
5. Rui Gonsales de Klavixo. Samarqandga Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi (1403-1406-yillar). Rus tilidan O. Togayev tarjmasi. Ma'sul muharrir Muhammad Ali. Toshkent: "O'zbekiston". 2010. b.149.
6. Rui Gonsales de Klavixo. Samarqandga Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi (1403-1406-yillar). Rus tilidan O. Togayev tarjmasi. Ma'sul muharrir Muhammad Ali. Toshkent: "O'zbekiston". 2010. B.150.
7. Jean of Sultoniya. Memoir sur Tamerlan et sa cour par un Dominicain, et 1403, ed., H.Moranville.-Bibliotheque de l'Ecole des Chartres, Paris:1894. p.12.
8. Lyusyen Keren. Amir Temur saltanati / Fransuz tilidan B.Ermatov tarjimas. Maxsus muharrir: X.Sultonov. Toshkent: "Ma'naviyat". 1999. B.18.
9. Jean Paul Roux. Tamerlan / Paris. 1991. p.44.

НОСИР ХИСРАВНИНГ АҲЛОҚИЙ ҒОЯЛАРИ

Ҳайдарова Ҳанифа

Бухоро давлат университети Ислом тарихи ва манбашунослиги, фалсафа кафедраси катта ўқитувчиси

Х-ХІ асрларда Шарқ ва Марказий Осиёда маданият, илм-фан, санъат ва адабиёт анчагина ривожланган ва тараққий этган давр эди. Ана шу даврда Абулқосим Фирдавсий, Абу Абдулло Рӯдакий, Носир Хисрав, Юсуф Хос Хожиб, Аҳмад Югнакий, Саккокий, Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Махмутқули, Огаҳий ва бошқалар, ўзларининг бебаҳо асарларига ахлоқий тушунчаларни ифода этдилар.

Ана шу даврда яшаб ижод қилган мутафаккирлардан бири Носир Хисрав ҳисобланади.

Шарқ ва Ўрта Осиё маънавий маданиятининг буюк мутафаккири Носир ибни Хусрав ибни Ҳорис-ул-Қубодиёни 1004 йилда Қубодиёнда (ҳозирги Тожикистон ҳудудида) туғилган. У Марв ва Балх шаҳарларининг мадрасаларида таҳсил олади, ўша даврдаги диний, дунёвий билимларни эгаллайди. Носир Хисрав ёшлигиданоқ қатор тилларни ва фанларни, жумладан, риёзиёт, табиёт, фалсафа, фикҳ, тарих, калом, мусиқа ва бошқаларни чуқур ўрганган. Носир Хисрав илм-фан ўрганиш билан бир вақтда Салжуқийлар саройида хизматда бўлган. Шу даврларда у Шарқнинг буюк файласуфлари Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, шунингдек, қадимги юнон файласуфлари Сукрот, Платон, Аристотелнинг илмий ва фалсафий асарларини ўрганган. Кейинчалик мутафаккир обрў ва шуҳратига қарамасдан расмий лавозимлардан узоқлашиб, саройни тарк этади. У “ҳақиқат ва адолат” излаб Яқин Шарқ мамлакатларига сафарга отланади.

Носир Хисрав 7 йил давомида яъни 1045 йил 16 октябрдан 1052 йил 23 октябргача сафарда бўлади. шу йиллар давомида Озарбайжон, кичик Осиё, Сурия, Фаластин, Миср, Ҳижоз, Мадина, Макка, Басра ва бошқа ерларда бўлиб “Сафарнома” асарида буни зикр этади.

Мутафаккирнинг бизга қадар қуйидаги асарлари етиб келган. “Жомеъ-ул-ҳикматайн”, “Рўшноинома”, “Саодатнома”, “Сафарнома”, “Дин важҳи”, “Зод-ул-мусофирин”, “Хон-ул-ивон”.

Носир Хисрав фалсафа, табиатшунослик соҳасига ҳисса қўшиш билан бирга ахлоқий-тарбиявий муаммоларга катта эътибор берган. Мутафаккир “Саодатнома” ва “Рўшноинома” асарларида инсоннинг юксалиши учун ахлоқий-маънавий тарбияни биринчи ўринга қўяди.

Носир Хисрав “Саодатнома” асарида ахлоқий ва фалсафий жиҳатларни кенг ёритиб беради. Бу ҳақда шоирнинг ўзи қуйидаги мисраларда буни таърифлаб берган.

Бигуфтам байт сесад аз дини пок
 Хама дўшизағони табъу идрок
 Табиат дода оройиш тамомаш
 Хирад карда “Саодатнома” номаш

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

Носир Хисрав “Рӯшноинома” асарини Юмғонда яшаган даврида ёзади. Бу асарда ҳам “Саодатнома” сингари ахлоқий жиҳатлар кенг ёритилган.

Ўз салафларининг анъанасини давом эттирган донишманд шоир одамларни фазилатли, хуш феъл-атворли қилиб шакллантиришда ахлоқий қоидалар ва тарбия ҳиссасининг беқиёс эканлигини таъкидлайди. Унингча, аслида одамнинг ёмони бўлмайди, ёмон тарбия олган, феъл-атвори яхши ёхуд нолайиқ инсонлар бўлиши мумкин. Шундай экан, асосий диққат-эътибор ахлоқий тарбия муаммоларига қаратилмоғи лозим. Файласуф шоир ахлоқий сифатларни ижобий ва салбий жиҳатларга бўлиб, инсонларни ижобий ахлоқий сифатларга эришишга даъват этади. Мазкур фикр қуйидаги мисраларда ўз ифодасини топган.

“Бу зиндонда шерикларинг борки, ул ёронларда ажралиш иложини изла,”

Бири бахиллик, иккинчиси ғазаб, учинчиси харислик, тўртинчиси макр,

Бешинчиси шаҳват, олтинчиси такаббурлик ва ҳасаддир.

У ёронлардан ўзинга халал етказишдур ишинг,

Улардан узоқлаш, яхши дўстлар изла, улуг доно маъруф рафиқлар изла.

Адаблилик, демак, карам қаноатдир.

Ким ранж этиш, демак, парҳез, чидамлилик, тоатдир.

Ўзгаси ҳикматдур, агар оқил эрсанг,

Уларни узоқлаштир ва буларга ўзлаштириб, итоат қил.

Мутафаккир талқинича, ахлоқий сифатларни эгаллаш учун, авваламбор, одам ўз-ўзини англай олиши лозим. Унингча, хайру-саховат ва бахиллик орасидаги фарқни ажрата билиш учун инсон, биринчи гада, ўзлигини яхши англаб олиши лозим. Инсон Худони ва Коинотни билиб олишни, ўзлигини билиб олишдан бошламоғи даркор. Ўз-ўзини англаш орқалигина Мутлақ Вужудни билиб олиши мумкин. Бу ғояни Хисрав қуйидагича изоҳлайди:

Айтганлар, бор, ўзлигингни англа

Куфру дин, яхши, ёмонни билиб олки,

Бу йўл ила худо томонга роҳатдир.

Носир Хисрав тарбия соҳасида меҳнатсеварликка ҳам алоҳида эътибор беришни уқтиради. У меҳнат аҳлини улуғлайди. Айниқса деҳқонларни самимий муҳаббат билан шарафлаб, “Саодатнома” асаарида қуйидаги мисраларни баён этади:

*Оламдаги ҳунарлардан деҳқончилик яхшидур,
Яратувчидан рухсатсиз ҳеч нарса қўзгалмайди.
Деҳқондан оқибатда бир нарса тўкилур,
Жаҳондаги шоду ҳуррамлик деҳқондандур.*

Деҳқонлардан кейинги ўринда ҳунармандларнинг меҳнат-фаолияти қўйилади. Олим бу тоифа аҳлини хушбахт одамлар деб таърифлайди.

Носир Хисрав очкўзлик, пасткашлик ва иккиюзламачиликни қаттиқ қоралайди, уларни инсонийликнинг энг салбий жиҳатлари деб ҳисоблайди. Шунинг учун деҳқон ва ҳунармандларни ҳалол меҳнат, ҳалол турмуш тимсоли сифатида тасвирлайди.

Носир Хисрав фикрича: Дунё – бу моддий неъматлар ишлаб чиқариладиган макондир, шунинг учун ҳамма мазкур бойликларни ишлаб чиқариш билан банд бўлиб, бекорчилар бўлмаслиги керак. Эҳтиёжга, қобилиятга яраша ишлаш инсонга бахт-саодат келтириши қуйидагича тасвирланади:

*Эзгулик учун яралмиш дунё,
Яратмасдан яшамоқ ёмон бир одат.
Имконият ила сен яратурсан,
Бахту буюкликка ҳам эришурсан.*

Носир Хисрав илм ва маърифатни улуғлаб, ёшларни илм ўрганишга чақиради.

*Билим қидиришга урдим бошимни,
Бекорга ўтказмадим умримни, вақтимни.
Қайдаки эшитсам илму донишни,
Эшиги тагида ўлтирдим, маҳкам билиб олдим они.*

Шоир: “Маънавий жиҳатдан улғаймоқчи бўлсанг, мартабанг юқори кўтаришни, жаҳоннинг улуғларига яқинлашишни истасанг, илм ўрган”, деб таъкидлайди.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

Файласуф шоир ахлоқий тарбияда устознинг ўрни, хизмати беқиёс эканлигини изоҳлаб, қуйидаги мисраларни битган:

*Косибдан шоду-хуррам йўқ жаҳонда,
Хунардан яхши дур ҳам йўқ жаҳонда .
Кимки шогирликка чин дилидан шод,
Бир куни ўзи ҳам бўлгуси устод.*

Мутафаккир дўст орттиришга ҳам ҳушёр ва эҳтиёткор бўлиш кераклигини таъкидлайди.

*“Зи некон нек боши ва-з хасон хас,
Зидунон дун шавию аз касон-кас
Яъни “улуғлар билан улуғ бўласан,
Пасткашлар билан пасткаш,
Донолар билан доно бўласан”.*

Шундай қилиб, мутафаккир шоир Носир Хисрав “Рўшноинома” ва “Саодатнома” асарларида шахснинг комилликка эришишида инсоний хислатларнинг ўрни беқиёс эканлигини тасвирлайди.

АДАБИЁТЛАР

1. Носир Хисрав “Қуллиёт” жилд I Душанбе 1991 йил.
2. Хожи Исматуллоҳ Абдуллоҳ. Марказий Осиёда Ислом маданияти. Тошкент 2005 йил.
3. Унсурулмаолий Кайковус. Қобуснома. Тошкент 1986 йил.
4. А.Е.Бертельс. Насир-и Хосров и исмаилизм. Москва 1959 йил.
5. А.Ирисов. Абу Али ибн Сино. Тошкент 1980 йил.
6. Буюк алломаларимиз. Тошкент ислом университети 2002 йил.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

Раупов С. Ўрта аср хунармандчилик цехлари фуқаролик жамияти институтларидан бири сифатида	126
Гаффоров Ш.С. Ирисқулов О.Ж. Жаҳон тарихида самарқанд қоғозининг ўрни	130
Тожибоев Б.М. Самарқанд қўрбошилари ва Аҳмад Заки Валидий Тўғон	135
Турақулов Б. Геннадий Кучеренко ва Самарқанд.....	140
Temirov F. U. Sadriddin Ayniy ijodiyotining dunyoviy ahamiyati	147
Ҳайтов Ж. Ш. Европа минтақасидан узум янги навларининг Туркистон ўлкасига кириб келиши ва иқлимлаштирилиши тарихи	152
Бобожонов Ш.У. Зиёрат туризми тарихига бир назар	155
Айматова З.Ф. X аср бошларида Бухоро амирлиги аҳолисининг ҳаж зиёрати.....	158
Аҳмадов О.Ш. XX аср бошларида Бухоро амирлигида анъанавий таълим-тарбия ва унинг ўзига хослиги.....	161
Болтаев Б.Б. Бухоро давлат университети музейи - маърифат маскани	165
Гадаев Ҳ.У. Чжэн Хэ (Муҳаммад) Бухоролик хитой адмираллари.....	170
Кучаров Ж. Амир Темур ва Темурийлар даврида Бухоронинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий тараққиёти хусусида	174
Мажидов Ж. Совет давлатининг транспорт ислохотлари ва унинг Бухоро транспорти соҳасига таъсири. (XX асрнинг 70 йиллари)	177
Нафиддинова Х.Р. Оила никоҳ муносабатларида аёлнинг ўрни: Тарих ва бугун.....	180
Саидбобоева Г. XX аср бошида Бухорода электрлаштириш тадбирлари.....	183
Elova D.D. XX asr boshlarida Turkiston qishloq xo'jaligiga yangi texnikalarining kirib kelishi	186